

บทที่ 1 แนวคิดพื้นฐานของสังคมและชุมชน

เรียบเรียงโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด

เมื่อกล่าวถึงสังคม และชุมชนจะทำให้นึกถึง “การรวมตัวกัน” ของ “คน” ตั้งแต่ 2 คนสร้างครอบครัว ร่วมกันผลิตสมาชิกใหม่ให้กับครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย ครอบครัวใหญ่ จนกลายเป็นครอบครัว หลายครอบครัวเป็นบ้านเรือน เป็นคุ้ม เป็นหมู่ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชน เป็นสังคมใหญ่ต่อไปตามลำดับ ซึ่งในความเป็นสังคมหรือชุมชนนั้นต้องมี “การปฏิสัมพันธ์” ซึ่งกันและกันเพื่อสร้างกิจกรรมร่วมกัน การอยู่ร่วมกัน อย่างมีข้อตกลงทั้งวัฒนธรรม จารีตประเพณี กฎระเบียบ ขอบเขตที่อยู่ให้มีความชัดเจน มีโครงสร้างสังคม สถาบัน ทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม มีกลุ่มทางสังคมที่ต้อง “ทำหน้าที่ตามบทบาท” ของตนที่ได้รับมอบหมาย จากคนในสังคมชุมชนท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนนำไปสู่ความคงอยู่ของสรรพสิ่งในสังคม ชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนนั่นเอง ดังนั้นการศึกษามิติของสังคมที่เป็นแนวคิดพื้นฐานจึงควรศึกษาให้เห็นถึง ความหลากหลายในทางสังคมเป็นภาพรวมที่ให้เข้าใจองค์ประกอบ เข้าถึงรายละเอียดทางวิชาการ จนนำไปสู่การ พัฒนาแนวคิดพื้นฐานว่า “โดยเนื้อหาแล้วสังคมศึกษาเป็นเรื่องอะไรให้เกิดขึ้นชัดเจนยิ่งขึ้น” ต่อไปในอนาคต

1. แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า “สังคม”

1.1 นิยามคำว่า “สังคม”

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “สังคม”(Society) ในภาษาบาลี สามารถจำแนกเป็นสองคำที่มีความหมายเฉพาะตัว เองคำแรก คือ “สัง” กับ “คม” ซึ่งคำว่า “สัง” แปลว่าด้วยกัน พร้อมกัน ส่วนคำว่า “คม” แปลว่า ไป ดำเนินไป เมื่อรวมกัน “สังคม”(Society) หลายคนจะเข้าใจตรงกันว่า “การอยู่ร่วมกัน” “ไปพร้อมกัน” “ไปด้วยกัน” หลายคนจะเข้าใจตรงกันว่า “การอยู่ร่วมกัน” นั้นหมายความว่าบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาอยู่อาศัยร่วมกัน ภายใต้อาณาเขตเดียวกันอย่างชัดเจน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยมีวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ เหมือนกัน พึ่งพาอาศัยกันได้ และอยู่ภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน บางทีอาจแสดงออกมาในเชิงรูปธรรม เป็นกลุ่มคน เผ่า หมู่บ้าน ชุมชน สมาคม ภาค ประเทศ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ในทิศทางเดียวกันว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันนับตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีขอบเขตที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งการทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี การยึดถือระเบียบแบบแผนอย่างเดียวกัน การดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกันแก้ไขปัญหารับผิดชอบกิจกรรมที่เกิดขึ้นในกลุ่มไปให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างพร้อมเพียงกัน ซึ่งสังคมจะมี ลักษณะเด่นชัดตามแบบแผนของตนเอง เช่น สังคมเมือง สังคมชนบท ย่อมมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปแต่สิ่งที่สำคัญ

ที่สุดมักจะมีการปฏิบัติไปในทิศทาง โดยตัวชีวิตของสังคมประกอบด้วยคน การอยู่ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์สื่อสารกัน มีขอบเขตที่อยู่ชัดเจน มีสมาชิกสังคม มีกิจกรรมร่วมกัน มีสถาบันทางสังคมที่เชื่อมโยงบทบาทหน้าที่ชัดเจน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ ข้อตกลงร่วมกัน ภูมิปัญญาแก้ไขปัญหาสังคมที่ส่งต่อสืบสานให้คนรุ่นต่อไป (พัทยา สายหู, 2526; พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546; พิชัย ผกาทอง, 2547; คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550; สุดา ภิรมย์แก้ว, 2544; ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558) นอกจากนี้มีการระบุไว้ชัดเจนว่า คำว่า “สังคม” คือ คน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) ดังนั้นคำว่า “สังคม” จึงหมายถึง พื้นที่ชีวิตและกิจกรรมร่วมกันของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นตั้งแต่สามภรรยา ไปสู่การสร้างครอบครัวและหลายครอบครัวเป็นคุ้ม หมู่ ชุมชน เผ่าและหมู่บ้าน มีกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน มีพื้นที่รวมใจของคน จนหลายกิจกรรมที่ทำแล้วเป็นที่ยอมรับกันในหมู่บ้าน ชุมชนเกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีที่ติงาม มีวิถีประชา กฎกติกา จารีตขึ้น มีบรรทัดฐาน กฎหมาย ที่สำคัญ “หัวใจของสังคมคือ การสื่อสารการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน” เพราะสังคมต้องเชื่อมโยงระหว่างคนต่อกัน คนร่วมกิจกรรมกับหลายคน ต้องมีจุดร่วมคือ คุยกัน สื่อสารกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคน นั่นเอง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2563) ในหนังสือวิศวกรรมสังคมได้สรุปคำว่า สังคม ไว้ว่า การรวมกลุ่มของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปอยู่ร่วมกันในพื้นที่อาณาเขตเดียวกันอย่างชัดเจน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการดำรงชีวิต มีปฏิบัติ วัฒนธรรม ประเพณี กฎกติกาจารีตในการคอยดูแลซึ่งกันและกัน มีโครงสร้างอำนาจในการปกครองเพื่อปกป้องให้สมาชิกอยู่ด้วยการแบ่งหน้าที่ตามบทบาทที่เหมาะสมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564) เมื่อก้าวโดยสรุปกับนิยามคำว่าสังคม หมายถึง การรวมตัวเพื่ออยู่ร่วมกันของคนที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์สื่อสารระหว่างกัน มีกิจกรรมอยู่ภายใต้ขอบเขต โครงสร้าง สถาบันทางสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมร่วมกัน มีการสืบสานส่งต่อความรู้ภูมิปัญญาที่ดีไปให้กับคนรุ่นต่อไปให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมเดียวกัน

1.2 ทฤษฎีสังคม

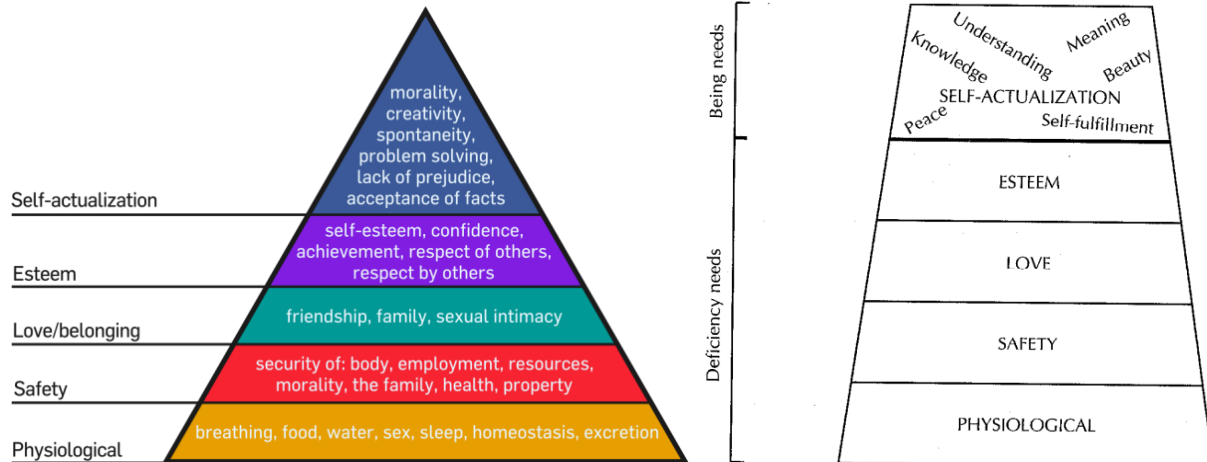
ผู้เขียนกำหนดว่า ทฤษฎีสังคม เกี่ยวกับภาวะความเป็นจริงของคนในสังคม ซึ่งเกิดเมื่อครั้ง ก่อนครั้ง พุทธกาล กาลครั้งหนึ่งย้อนเวลากว่า 2,600 ปีมาแล้วเมื่อแผ่นดินชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียมีการปกครองเป็นเมืองเป็นแคว้นมีผู้ปกครองจึงสะท้อนโครงสร้างสังคมที่ฝังอยู่ในชนชั้นทางสังคมของผู้คนในรูปแบบของวรรณะ 4 ด้วยความเป็นเมืองขึ้น การตกเป็นทาส การถูกจับเป็นเชลย เกิดขึ้นรังเกียจกันของผู้ปกครองเป็นสาเหตุการแบ่งชนชั้น 4 ชนชั้นวรรณะ ได้แก่ (1) กษัตริย์ หมายถึง ชนชั้นเจ้า ถือเป็นชนชั้นสูง พวกนักรบ นักปกครอง เสนาอำมาตย์

(2) พรหมณ์ หมายถึง เจ้าลัทธิ ถือเป็นชนชั้นสูงเช่นเดียวกับกษัตริย์ พวกนักบวช นักปราชญ์ ครูอาจารย์ (3) แพศย์ หมายถึง พลเรือนทั่วไป ถือเป็นชนชั้นกลาง พวกเกษตรกร พ่อค้า และ (4) ศูทร หมายถึง คนใช้แรงงาน ถือเป็นชนชั้นต่ำ พวกกรรมกร คนรับใช้ ข้าทาส (คณะสงฆ์และรัฐบาล, 2558)

เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีทางสังคมที่อธิบายความต้องการของมนุษย์ โครงสร้างสังคมและบทบาทหน้าที่นิยมของสังคม และความขัดแย้งทางสังคม พร้อมกับการพัฒนาสังคมเป็นสิ่งที่นักสังคมศาสตร์ต้องเข้าใจหลักวิชาเป็นพื้นฐานซึ่งในเอกสารฉบับนี้ได้ยกทฤษฎีและแนวคิดสำคัญมา 4 ทฤษฎีที่โดดเด่นและน่าสนใจที่สุด ได้แก่ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs theory) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) และทฤษฎีใหม่กับปรัชญาการพัฒนาสังคม มีรายละเอียดสำคัญสรุปดังต่อไปนี้

1.2.1 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs theory)

งานวิจัยเรื่อง “บุพปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในครอบครัวของหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง” (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562) ได้อธิบายแนวคิดลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ได้ถูกเริ่มต้นจากงานเขียนเรื่อง ทฤษฎีแรงจูงใจของมนุษย์ (A Theory of Human Motivation) ทฤษฎีแรงจูงใจแตกต่างจากทฤษฎีพฤติกรรมเนื่องจากแรงจูงใจเป็นเพียงปัจจัยเดียวที่กำหนดพฤติกรรม แต่ในขณะที่พฤติกรรมมีแรงบันดาลใจอยู่เกือบตลอดเวลาซึ่งมักเป็นไปในทางชีววิทยาวินิจฉัยและสถานการณ์ ซึ่งพฤติกรรมใด ๆ ที่ได้รับการกระตุ้นทั้งตั้งใจหรือไม่จะเป็นแนวทางให้เกิดความต้องการพื้นฐานหลายอย่างพร้อมกันหรือการแสดงคามพึงพอใจ ซึ่งโดยปกติการกระทำจะมีแรงจูงใจมากกว่าหนึ่งข้อเสมอ และการเกิดความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งมักจะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้อื่นก่อนตัวเอง และที่สำคัญ “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความต้องการตลอดไป” (Maslow, 1943) ต่อมาแนวคิดนี้ได้เชื่อมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วย จึงมีการพูดถึงมากที่สุดในเรื่องคุณภาพชีวิตที่ต้องใช้แนวคิดลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ แบ่งเป็น 5 ระดับ ได้แก่ ความต้องการทางด้านร่างกาย (physiological needs) ความต้องการความปลอดภัย (safety needs) ความต้องการทางสังคม (social needs) ความต้องการเกียรติยศ (esteem needs) และความต้องการสัจจะแห่งตน (self-actualization needs) ซึ่งมีการพัฒนาทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs theory) นี้ในช่วงปีพ.ศ. 2493-2502 (ทศวรรษ 1950) (Maslow, 1954) โดยตีความแนวคิดของมาสโลว์มีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากล่างค้อย ๆ ก้าวขึ้นไปทีละขั้นตามความต้องการของตัวเองและความสำเร็จของแต่ละความต้องการเป็นแบบภาพพีระมิด ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) และการพัฒนาจากโกเบล เทิร์ดฟอซ. (Goble, The Third Force)

ที่มา: Goble, F. (1970); ศิรินันท์ กิตติสุขสถิตและคณะ (2557) ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2562)

ความต้องการของมนุษย์ที่เป็นพื้นฐานประกอบด้วยความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อยู่ร่วมกันในสังคม หากวิเคราะห์ตามหลักวิชาและความปรารถนาของผู้เขียนคิดว่า ความต้องการของคนไม่มีที่สิ้นสุดหากยังมีกิเลสตัณหาอยู่ ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์อาจไม่ใช่เส้นทางความต้องการของมนุษย์ทุกคนแต่สิ่งหนึ่งเหมือนกันคือความสุขที่พอเพียง มิใช่ความอยากความต้องการที่สำเร็จเสมอไป ดังนั้นความต้องการของมนุษย์เพียงตอบสนอง 3 ส่วนสำคัญ คือ ความต้องการทางกาย ความต้องการทางใจ ความต้องการในโลกใหม่ชาติต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นความต้องการที่ก้าวข้ามลำดับความต้องการของมาสโลว์ไปสู่แนวคิด 9 ขั้นก้าวขึ้นตามแรงปรารถนาของมนุษย์ตามแนวคิดของผู้เขียน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1.2 แนวคิด 9 ขั้นก้าวขึ้นตามแรงปรารถนาของมนุษย์

1.2.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523; 2534; 2543; 2547; ดิเรก ฤกษ์หรั่ง, 2564) ได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้อย่างน่าสนใจมากทั้งแนวคิดโครงสร้างทางสังคมเริ่มตั้ง August Comte และ Herbert Spencer ทั้งสองท่านเป็นผู้ให้รากฐานความคิดเกี่ยวกับสังคมแบบกว้าง ๆ ไว้ มาจนถึงทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้แก่ (1) Emile Durkheim (2) Bronislaw Malinowski (3) A.R. Radcliffe-Brown จนมีการนำมาร่วมเป็นทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดของ Talcott Parsons (1902-1979) และ Robert K. Merton (1910-2003) ซึ่งมีจุดเริ่มจากสหรัฐอเมริกาว่าในอดีตเป็นที่นิยมสูงสุดในช่วงปี 1940 – 1965 แต่เริ่มเสื่อมถอยลงแต่ยังมีอิทธิพลต่อแนวคิดของนักสังคมศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการสรุปไว้ดังนี้

1. ตัวแบบสังคม (Model of Society) ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) เป็นบิดาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นี้คือ Herbert Spencer โดยคำว่า ตัวแบบเป็นเพียงอุปมา เพื่อการวิเคราะห์สังคมเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (Reality) ซึ่งข้อเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้ตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสังคม 3 ประการ ได้แก่ (1) สังคมเป็นระบบหนึ่ง (2) ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (3) ระบบมีขอบเขตแน่นอน โดยนักโครงสร้าง – หน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะ ได้แก่ (3.1)

สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอน โดยมีส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพไว้ (3.2) ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง เช่นเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลายที่จะดำรงชีวิตอยู่โดยส่วนต่างๆ สามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลยภาพไว้ (3.3) การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) เชิงสังคมวิทยาจึงต้องมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคม (3.4) ระบบที่มีความต้องการจำเป็น สังคมจึงต้องมีโครงสร้างในการพึ่งพา (homeostasis) ดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) ซึ่งโครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวได้

2. แนวคิดเด็กโฮม (Emile Durkheim) เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ความคิดของเด็กโฮมเจือปนด้วยความรู้ทางชีววิทยาอย่างมาก อธิบายฐานคติสำคัญเกี่ยวกับสังคมไว้ดังนี้ (1) สังคมมนุษย์เป็นองค์ภาวะ (Entity) โดยตัวของมันเอง สังคมเป็นองค์ ภาวะทางสังคม (Social Whole) มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้างมีส่วนต่าง ๆ ประกอบขึ้นเป็นสังคม (2) สังคมปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการ จำเป็นที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นระบบอินทรีย์ระบบหนึ่ง (3) อุปมาโดยกล่าวถึง สภาพ “ปกติ” และ “ไม่ปกติ” ของสังคม คือ ถ้าระบบคือ สังคม สามารถสนองความต้องการจำเป็นของระบบได้แล้ว สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าไม่สามารถสนองความต้องการก็ไม่ปกติ (4) ความสมดุลของระบบเกิดด้วยจุดสมดุล (Equilibrium Points) คือจุดต่างๆที่สังคมมีความเป็นปกติอันเกิดจากการที่ความต้องการได้รับการตอบสนอง ระดับของการตอบสนองกับระดับของความต้องการเท่ากับความสมดุลก็เกิดขึ้นในที่สุด ในส่วนของ Radcliffe-Brown พยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ให้ดีขึ้นโดยอธิบายว่า การเกิดโครงสร้างทางสังคมใหม่ๆขึ้นมา ก็เพราะความบูรณาการของสังคม ซึ่งไม่ต้องอาศัยความต้องการที่จำเป็นเสมอไป ทั้งนี้ Malinowski อธิบายจุดเด่นในแนวคิดหน้าที่นิยมอยู่ที่แนวโน้มส่วนลด (Reductionistic Tendencies) คือ แนวการวิเคราะห์ของเขาจะเริ่มมีความต้องการจำเป็นของแต่ละคน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมี ลูกหลาน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนี้ จึงต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม หรือ แม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นก็ด้วยสาเหตุอันเดียวกัน

3. แนวความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของพาร์สัน แนวคิดของพาร์สันประกอบด้วย คตินิยมด้านปรัชญา 3 ด้าน คือ (1) อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) คือ เป้าหมายของการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมาก (2) ปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่ที่ว่าจะอะไรที่ทดสอบได้จึงจะเป็นจริง (3) จิตนิยม (Realism) หรืออุดมการณ์นิยม คือ ความเป็นจริงเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวอาจเป็นมโนคติหรือเป็นจิตก็ได้ โดยพาร์สันได้กำหนดระบบสังคมไว้ 4 ระบบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการจำเป็น คือ ระบบวัฒนธรรมแก้ปัญหา กฎระเบียบ ระบบสังคมแก้ปัญหาเสถียรภาพ ระบบบุคคลแก้ปัญหา การบรรลุเป้าหมาย และระบบอินทรีย์

แก้ปัญหาการปรับตัว ความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็จะถูกมองว่าเป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหา แต่ละระบบและระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาต่างๆเหล่านี้ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจ หรือศึกษาระบบใดๆก็จำเป็นต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจระบบหรือระบบย่อยอื่นประกอบด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจดี เมื่อถึงจุดนี้เขาเชื่อว่าจะทำให้ระบบสังคมสะท้อนความจริงทางสังคมหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริง ซึ่งระบบย่อยจะมีระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคคล และระบบอินทรีย์ และยังอธิบายระบบการกระทำมีความต้องการพื้นฐาน 4 ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุ เป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ในสังคมเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นนั่นเอง

4. ส่วนแนวคิดของโรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) สรุปได้ 3 เรื่อง คือ (1) ความเป็นเอกภาพเชิงหน้าที่ของระบบสังคม (Functional Unity of Social System) บูรณาการเป็น ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคมจริงหรือไม่ (2) ความเป็นสากลเชิงหน้าที่ของสิ่งต่างๆทางสังคม (Functional Universality of Social Items) โดยสิ่งต่าง ๆ ทางสังคมอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ประกอบด้วย 1) มีหน้าที่ชัดเจน 2) มีหน้าที่แฝง 3) ไม่มีหน้าที่ชัดเจน 4) ไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงต่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคมและวัฒนธรรม (3) ความขาดไม่ได้ของสิ่งต่างๆเชิงหน้าที่ในสังคม (Indispensability of Functional Items for Social System) ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ทางสังคมบางอย่างอาจมีสิ่งที่เท่าเทียมกันมาทำหน้าที่ได้ บางอย่างเอาสิ่งอื่นมาทดแทนที่เดิมได้ ดังนั้นเมื่อสังคมขาดหายสิ่งบางสิ่งไปสังคมอาจมีบางสิ่งมาทดแทนกันได้ให้สมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดิมนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ หมายความว่าสังคมเป็นระบบที่มีโครงสร้างที่เป็นระบบใหญ่ มีระบบย่อย แต่ละระบบย่อยมีหน้าที่ (Function) ที่ต้องเกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) พึ่งพากันแม้บางครั้งระบบย่อยไม่ได้ทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ (Dysfunction) แต่ละระบบจะหาจุดรวมที่ช่วยเหลือกันพึ่งพากันจนทำให้ระบบสังคมมีความสมดุล (Balance) และต่างปรับตัว (Adaptation) ให้เหมาะสมกับภาวะแวดล้อมจนกลับมาทำหน้าที่ให้สมบูรณ์จนระบบสังคมอยู่ในภาวะดุลยภาพ (Equilibrium) ซึ่งระบบสังคมทำหน้าที่ที่มีลักษณะเปรียบเทียบเชิงอนุมาณเหมือนการทำหน้าที่ของร่างกายมนุษย์ (อินทรีย์วัตถุ) นั่นเอง

1.2.3 ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523; 2534; 2543; 2547; ดิเรก ฤกษ์หระาย, 2564) ได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีความขัดแย้ง ไว้ที่น่าสนใจว่า ทฤษฎีความขัดแย้งเกิดจากแนวคิดของนักสังคมวิทยา ชาวเยอรมัน 2 คน คือ Karl Marx และ Georg Simmel ทฤษฎีการขัดแย้ง ต่อมา มีนักคิดเพิ่มเติมมากขึ้นอาทิ Ralf Dahrendorf และ Lewis Coser ซึ่ง Karl Marx ได้อธิบายฐานคติที่สำคัญมี 3 ประการ ได้แก่ (1) องค์การทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ

การเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นผู้กำหนดรูปแบบขององค์กรอื่นๆ ในสังคม (2) องค์กรเศรษฐกิจของสังคมใดๆ ย่อมเป็นต้นกำเนิดการขัดแย้งเชิงปฏิวัติระหว่างชนชั้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น เน้นกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) และจะเกิดเป็นยุคสมัยเป็นสมัยแบ่งสังคมออกเป็นกลุ่มเป็นพวก (3) การขัดแย้งจะมีลักษณะเป็น 2 หลัก (Dipolar) ได้แก่ ชนชั้นที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ และชนชั้นที่มีอำนาจและเป็นเจ้าของทรัพย์สิน โดย Karl Marx ชี้ว่า การขัดแย้ง มักเกิดจากการแบ่งปันสิ่งของที่หายากที่เห็นได้ชัด คือ อำนาจ และการขัดแย้งเป็นแหล่งสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม รวมถึงการขัดแย้งเกิดจากการขัดกันผลประโยชน์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมเป็นแนวคิดเดียวกับ Ralf Dahrendorf ด้วย ส่วนแนวคิดองค์กรสังคมของ George Simmel ชี้ว่า กระบวนการขัดแย้งเป็นสิ่งเก่าแก่แต่โบราณของสังคม แต่ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นสิ่งทำลายระบบสังคมหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสมอ และการขัดแย้งเป็นกระบวนการสำคัญที่ดำเนินไปเพื่อดำรงรักษาสังคม ซึ่งแนวคิดของ Ralf Dahrendorf ชี้ว่า . ความขัดแย้งจะรุนแรง ถ้ากลุ่มขัดแย้งไม่สามารถสร้างข้อตกลงควบคุมการขัดแย้งระหว่างกันได้ รวมถึงความขัดแย้งที่เข้มข้นจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและการจัดการองค์กรสังคมแห่งการขัดแย้ง นอกจากนี้แนวคิดของ Lewis Coser มีประพจน์ชัดเจนว่า ระบบสังคมทั้งหมดต่างก็ไร้สมดุลงภาพ มีความตึงเครียดและการขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน ชี้ชัดว่า กระบวนการ เช่น ความรุนแรง ความเห็นคัดค้าน ความเบี่ยงเบน และการขัดแย้ง ถือเป็นการทำลายระบบ โดยระบุสาเหตุความขัดแย้งไว้ชัดเจนว่า การขัดแย้งเกิดจากการที่กลุ่มไม่ได้ประโยชน์ เกิดความสงสัยข้องใจความถูกต้องของการแบ่งปันทรัพยากร ยังบอกว่าความขัดแย้งมีประโยชน์ว่า ความขัดแย้งที่เกิดบ่อยๆ จะทำให้สามารถเป็นเครื่องแสดงการไม่ลงรอยกันในค่านิยมสำคัญ และจะสามารถรักษาคุณภาพได้มากขึ้น

กล่าวโดยสรุปว่า ทฤษฎีความขัดแย้ง หมายความว่า การไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์และหน่วยงานต่าง ๆ ในระบบสังคม ด้วยการแบ่งประโยชน์ที่ไม่ลงตัว หรือความไม่เท่าเทียมของอำนาจตามระบบชนชั้นทางสังคม หรือการถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจของเจ้าของทรัพย์สิน ความขัดแย้งจะรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าหากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือสงสัยในความถูกต้องในการจัดสรร แบ่งปันทรัพยากร รวมถึงการไม่สามารถสร้างข้อตกลงควบคุมการขัดแย้งระหว่างกันได้อย่างสมบูรณ์ ผู้เขียนเชื่อว่า ความขัดแย้งจะไม่มีวันสิ้นสุดถ้ามนุษย์ยังมีความอยาก ความต้องการ กิเลสตัณหาโดยไม่ขจัดทิ้ง ไม่ลด ละ เลิกจากใจ จากแรงขับของความต้องการของในตัวมนุษย์ออกไปสักที

1.2.4 ทฤษฎีใหม่กับทฤษฎีการพัฒนาสังคม

1.2.4.1 ทฤษฎีใหม่

จุดเริ่มแนวคิดทฤษฎีใหม่เกิดขึ้นเมื่อปี 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรบริเวณพื้นที่บ้านกุดสิม อำเภอกวาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทรงพบว่าบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “กุดทิง” เป็นเวียงน้ำของกลุ่มน้ำลำพะยั้ง ซึ่งในหน้าแล้งจะมีลักษณะเป็นโชดหินแห้งแล้งเป็นบริเวณกว้าง ภายหลังจากที่ได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสถานที่จริง ทรงเห็นความทุกข์ยากของชาวบ้านที่ปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่พอเลี้ยงชีพ เพราะต้องทำนาในพื้นที่แห้งแล้ง ในคั้นนั้นพระองค์จึงทรงวางแผนที่โดยทรงใช้ไฟฉายส่องและทรงวางแผนน้ำให้ราษฎร ด้วยพระองค์เอง เกิดเป็นพระราชดำริให้สร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยั้งตอนบน เพื่อให้ชาวบ้านแถวนั้นได้มีน้ำใช้ยามหน้าแล้ง และทรงให้สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งจะเป็นอ่างเก็บน้ำที่บรรจุน้ำได้มาก สำหรับนำน้ำมาเติมในกรณีที่น้ำไม่พอ โดยการเติมน้ำเข้าพื้นที่ใช้วิธีเจาะอุโมงค์ผันน้ำยาว 700 เมตร ลอดใต้ภูเขาส่งตรงไปยังไร่นาของราษฎร ซึ่งเหตุการณ์นี้ นำมาสู่การพัฒนาพระราชดำริเรื่อง “ทฤษฎีใหม่” ในเวลาต่อมา ก่อนที่พระองค์จะพระราชทานแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัตินั้น พระองค์มีพระราชกระแสให้มูลนิธิชัยพัฒนาจัดซื้อที่ดินบริเวณวัดมงคล (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่าวัดมงคลชัยพัฒนา เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2535) ตำบลห้วยบง อำเภอมือง จังหวัดสระบุรี และเมื่อต้นปี 2536 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการทดสอบ “ทฤษฎีใหม่” ด้วยการทำแปลงสาธิตในพื้นที่ดังกล่าวจำนวน 15 ไร่ 2 งาน 24 ตารางวา (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ผู้เขียนได้ยกข้อมูลสำคัญอย่างละเอียดตามหนังสือ “ทฤษฎีใหม่” จากหนังสือของมูลนิธิชัยพัฒนาที่เขียนได้อย่างดีและละเอียดเพื่อนำมาให้นักศึกษาวิศวกรรมสังคมได้ศึกษา ดังมีรายละเอียดของทฤษฎีใหม่ดังนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550; 2557) แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแนวคิดนี้คำนึงถึงการจัดสรรที่ดินให้เกิดความคุ้มค่าต่อการดำรงชีพให้เกิดพออยู่ พอดี พอกิน พอใช้ ตามอัตภาพของตน ซึ่งการดำเนินตามแนวคิดนี้จะต้องพิจารณาสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศในการจัดสรรพื้นที่ด้วย แต่โดยหลักแล้วพื้นที่จำเป็นที่สุดจะต้องมี “น้ำ” เพราะน้ำเอาไปหล่อเลี้ยงทุกสรรพชีวิตในพื้นที่ของเกษตรกรเอง ต่อมาต้องมีแหล่งอาหาร ซึ่งอาจมาตามสัดส่วนของครอบครัวโดยมีทั้งข้าว ผลไม้ ไม้ยืนต้น สมุนไพร เป็นต้น และมีที่อยู่อาศัย ทั้งนี้การดำรงชีวิตตามแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่นี้หากประชาชนสามารถปฏิบัติได้จะทำให้ชีวิตและครอบครัวห่างไกล “ความยากจน” อย่างแน่นอน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558) เมื่อกกล่าวถึง “ทฤษฎีใหม่” ถูกอธิบายไว้เป็นทฤษฎีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริ ที่เป็นการพัฒนาสังคมอีกทฤษฎีหนึ่งให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขบนพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่มักประสบปัญหาทั้งภัยธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการทำงานเกษตร ให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤต โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบาก ทฤษฎีใหม่นั้นมีความสำคัญ ดังนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2557)

1) มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจนเพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน

2) มีการคำนวณโดยใช้หลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเพาะปลูกได้อย่างเหมาะสมตลอดปี

3) มีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบสำหรับเกษตรกรรายย่อย โดยมีถึง 3 ขั้นตอน ได้แก่ ทฤษฎีขั้นต้น ขั้นก้าวหน้า และขั้นพัฒนา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(3.1) ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น

การให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 หมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ใช้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำในฤดูฝน และเสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และพืชน้ำต่าง ๆ พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่าย พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืช สมุนไพร ต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคนำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง และโรงเรียนอื่น ๆ

(3.2) ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในพื้นที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูป กลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน เป็นต้น) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหาหน้า และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก 2) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการ ต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการร่วมกันขายผลผลิตได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงอีกด้วย 3) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น) ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร

การกิน ต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง 4) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน 5) การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง 6) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว โดยกิจกรรมทั้งหมดจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นราชการองค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ

(3.3) ทฤษฎีขั้นพัฒนา

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม เมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกร ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือติดต่อประสานงาน เพื่อจัดการหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งทุกฝ่ายควรได้รับประโยชน์ร่วมกัน ประกอบด้วย 1) เกษตรกรขายข้าวได้ราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) 2) ธนาคารหรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) 3) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นรานสหกรณ์ราคาขายส่ง) 4) ธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

บทความศาสตร์พระราชาได้อธิบายคำว่า ทฤษฎีใหม่ เป็นกระบวนการวิธีในการแก้ไขปัญหาคความยากจนของประชาชนที่ทำการเกษตร หัวใจสำคัญอยู่ที่ “น้ำ” น้ำกิน น้ำใช้ไปตลอดปี “วนวิถีตามวิถีฤดูกาล” และที่สำคัญคือ ความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่จำกัด (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564) ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีพื้นที่มากถึง 15 ไร่ ทำให้มีการออกแบบที่หลากหลายทั้ง 1 ไร่ 5 ไร่ 10 ไร่ และ 15 ไร่ โดยเฉลี่ยต่ำที่สุด 1 ไร่มีรายได้ 1 แสน หรือ 1 ไร่ต้องสร้างรายได้ 2 แสน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด และสุชล สุขเกษม, 2561) จึงต้องสามารถสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี

1.2.4.2 ปรัชญาการพัฒนาสังคม

(1) นิยามคำว่า การพัฒนาสังคม

ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2563) ได้อธิบายคำว่า การพัฒนาสังคม ไว้ว่า การพัฒนาสังคม เป็นศาสตร์ประยุกต์จากสังคมศาสตร์ไปสู่การใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ยกระดับ ส่งเสริม สร้างสรรค์ ให้แก่บุคคล ชุมชนและสังคม ธรรมชาติของการพัฒนาสังคมต้องมีเป้าหมายอยู่ที่การใช้ประโยชน์ และผู้ได้รับประโยชน์ในวงกว้าง มิใช่เป็นการสร้างองค์ความรู้เฉพาะบุคคล แต่เป็นการสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งเกี่ยวข้อง

กับ คน ครอบครัว ชุมชนท้องถิ่น หมู่บ้าน ย่านที่อยู่อาศัย เผ่าพันธุ์ กลุ่มสังคม สังคมชนบท สังคมเมือง ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยมีนโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรม แบบแผน องค์ความรู้อย่างชัดเจนไปสู่การพัฒนาเป้าหมายให้มีความเจริญขึ้น รุ่งเรืองขึ้น ยกระดับชีวิตดีขึ้น ร่มเย็นเป็นสุขขึ้น พ้นจากความยากจนมีชีวิตที่พอเพียง มีความสุข พออยู่พอกิน พอมีพอใช้ มีกินมีเก็บ อยู่กันพร้อมหน้า มีชีวิตแบบสมดุลกับศักยภาพ อยู่กับธรรมชาติที่ดี ทุกคำสำคัญทุกนามวลีมีนัยสำคัญของการพัฒนาทั้งสิ้น ดังนั้นคำว่า “พัฒนาสังคม” ต้องก่อให้เกิดความสุขความเจริญของคนหมู่มากนั่นเอง

ผู้เขียนได้รวบรวมแนวคิดของนักวิชาการไว้หลากหลาย ที่สะท้อนนิยามและความสำคัญของพัฒนาสังคม โดยคำว่า “พัฒนาสังคม” (Social Development) ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527) กล่าวถึงการพัฒนาสังคมตามความหมายขององค์การสหประชาชาติ ไว้ที่น่าสนใจว่า การพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสังคม โครงสร้างสังคม สถาบันบริการ รวมถึงเป็นกระบวนการที่จะยกฐานะความเป็นอยู่ของคนในด้านการศึกษา การมีงานทำ ที่อยู่อาศัย สวัสดิการทางสังคม ค่านิยม สุขภาพอนามัย การแสดงออกทางวัฒนธรรม การควบคุมสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547) ได้ให้ความหมายที่สะท้อนคำว่า การพัฒนาสังคม ชัดเจนขึ้นหมายถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมตามแผนของสังคมหนึ่งใด นั่นคือ การพัฒนาต้องมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกำหนดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงคือ โครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วยคน ระเบียบสังคม และวัตถุประสงค์ของ ทั้งนี้ไม่ว่าคนเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจ การเมือง การศาสนา อนามัย การศึกษา หรือด้านใด ๆ นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการ (2554) ได้อธิบายความหมายของคำว่าพัฒนาสังคม (Social Development) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม เพื่อประชาชนจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งทางด้านที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำ มีรายได้เพียงพอในการครองชีพ ประชาชนได้รับความเสมอภาค ความยุติธรรม มีคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทุกขั้นตอนอย่างมีระบบ ดังนั้นคำว่า “การพัฒนาสังคม” ต้องหมายรวมถึงการพัฒนาชุมชน หรือพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นฐานรากสังคมด้วย โดยการพัฒนาจำเป็นต้องมีแผน วิธีการ เป้าหมายและการประเมินผล หรือเป็นกระบวนการในการพัฒนาภูมิสังคม คน วัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตต่าง ๆ ของชุมชน ท้องถิ่นนั้นตามแผนที่กำหนดไว้นั่นเอง การที่จะพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเจริญ มั่นคงยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องพัฒนาที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ครั้นเมื่อนำแนวคิดจากนักวิชาการทั้งหลายจะเห็นแนวคิดที่ไปในทางทิศเดียวกันว่า การทำให้สังคมมนุษย์ทุกด้านทั้งการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองสาธารณสุข วัฒนธรรม

ความเชื่อหรือศาสนา และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ให้มีความเจริญขึ้น เปลี่ยนแปลงไปตามกรอบแบบแผนที่กำหนดไว้ร่วมกันในทิศทางที่ดีขึ้น จนบรรลุเป้าหมายให้มนุษย์มีความสุข มีความมั่นคง บนพื้นฐานของภูมิสังคมตนเอง ครั้นเมื่อกล่าวถึงกิจกรรมการพัฒนาสังคมย่อมเป็นกิจกรรมที่มีแบบแผนแนวทางที่ชัดเจนสามารถเกิดประโยชน์ซึ่งจะทำให้กลุ่มชนหนึ่งใดมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีเป้าหมายที่ชัดเจนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการให้ฐานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเป็นพลังให้ประชาชนเกิดความอยู่ดีกินดี มั่นคงมั่งคั่งยั่งยืนในชีวิต เมื่อเกิดกับชีวิตประชาชน ส่งผลต่อถึงครอบครัว ชุมชน และสังคมประเทศชาติให้เป็นสังคมที่พึงปรารถนาเป็นลำดับ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558)

(2) ปรัชญาการพัฒนาสังคม

เมื่อกล่าวถึงปรัชญาการพัฒนาสังคม ย่อมหนีไม่พ้นกับหลักปรัชญาของการพัฒนาคน ซึ่งในงานเขียนของดิเรก ฤกษ์ห่วย (2564) ในหน่วยที่ 2 ทฤษฎีและแนวทางการพัฒนาสังคม ระบุว่าปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาสังคม ได้แก่ 1) คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา 2) มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพเมื่อได้รับโอกาส ซึ่งอาจมีรูปแบบที่หลากหลายต้องรู้จักดึงศักยภาพของมนุษย์ออกมาใช้ประโยชน์สูงสุด บางคน “มามีดีไปมีดี มามีดีไปสว่าง มาสว่างไปมีดี มาสว่างไปสว่าง” 3) ช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้ ให้สามารถพึ่งตนเอง คิดทำแก้ปัญหาจัดการตนเองเป็น 4) การทำไปเรียนรู้ไป 5) ปรัชญาของพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิต และ 6) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนแนวคิดการพัฒนาสังคมเป็นแนวคิดด้านปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมที่อธิบายเรื่อง (1) การร่วมมือร่วมใจด้วยการอาสาสมัคร (2) แนวคิดด้านเครือข่าย โดยมีมีแนวทางในการพัฒนาสังคมที่เน้นเรื่อง (1) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต (2) แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (3) แนวทางความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคม (4) แนวทางการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน (ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2564) และ (5) แนวทางการพัฒนาสังคมฐานราก (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2563) ดังนั้น ปรัชญาการพัฒนาสังคมจึงเป็นปรัชญาแบบบูรณาการผสมผสานคนแบบมีส่วนร่วมที่เริ่มจากพัฒนาคนเป็นฐานราก ยกกระดับคุณภาพชีวิต วิธีวิธีพอเพียง มีรูปแบบดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรม ที่ต้องเรียนรู้พร้อมกับการกระทำ สร้างเครือข่าย ความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างความเข้มแข็งแก่สังคมฐานรากจนนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

นักสังคมวิทยาส่วนใหญ่จะมีแนวคิดดั้งเดิมและมีอิทธิพลมาถึงปัจจุบันว่าโครงสร้างของสังคมก็อุปมาเหมือนโครงสร้างชีวิตของมนุษย์ที่ในแต่ละโครงสร้างของสังคมจะมีระบบย่อย หน่วยย่อยในสังคมคอยทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง เช่นเดียวกับโครงสร้างของชีวิตมนุษย์ ร่างกายมนุษย์ที่มีองค์ประกอบ สัตว์ส่วนต่าง ๆ ที่ทำ

หน้าที่ของตนเองให้มีความสมบูรณ์เป็นคุณภาพของโครงสร้างใหญ่ด้วย เมื่อร่างกายสมบูรณ์ทุกสัดส่วนองค์ประกอบทำหน้าที่ตรงบทบาทที่มีแล้วเสมือนระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมได้ทำหน้าที่สร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่คนในสังคมก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้นั่นเอง